

М. М. Ібрагімов, канд. філос. наук, проф., НУФСУ

"СПОРТОСОФІЯ" ЯК НОВИЙ НАПРЯМОК У КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

У статті робиться спроба обґрунтувати теоретичну та практичну актуальність "спортософії", котра має сприяти гармонізації інтелектуального, морального та фізичного виховання у сучасній філософсько-педагогічній парадигмі.

Ключові слова: культура, пайдея, освітософія, спортософія.

Теоретична та практична актуальність поставленої проблеми зумовлюється необхідністю переглянути нині існуючі у суспільній свідомості недолугі уявлення про культурологічну цінність фізичного виховання. Сучасна освітософія в Україні здебільшого оминає фізкультурно-спортивну сферу, оскільки філософія недостатньо включає у власне інструментальне поле її досягнення, а фізкультурно-спортивна галузь знань почасти недооцінює важливості філософського мислення у конструюванні спеціальних концепцій фізичного розвитку людини. Але у формуванні нового фізкультурно-спортивного світогляду філософія має створювати інтелектуальну канву суспільної думки щодо життєвої корисності фізичної культури.

Мова йде про соціальну потребу у формуванні нового світогляду, в якому мають бути **переакцентовані** наголоси у визначенні людини як психосоматичної істоти з природної необхідності її тілесного розвитку **для** формування духовних якостей на концентрування уваги до впливу її інтелектуального габітусу на становлення і збагачення тілесної культури особистості. В даному дискурсі постає ряд проблем, до вирішення яких має залучатись філософія як теоретична основа світогляду. Новація поставленої проблеми полягає в тому, щоб, з одного боку, досягнення сучасної фізкультурно-спортивної науки піднести до рівня філософського узагальнення, а з іншого – інкорпорувати їх у царину філософсько-світоглядних дискурсів як *культурантропологічну* проблему. Звичайно, вирішення поставленої проблеми – є завданням не "одного дня" і не одного автора. Метою даної статті є спроба привернути увагу філософської і фізкультурно-спортивної наукової громадськості до співпраці в актуалізації збереження здорової людської тілесності як основного епіфеномену в епоху домінування інформаційних технологій. Побічним ефектом комп'ютеризації, як відомо, є віртуалізація світу і зниження рухової активності людини, що погіршує стан здоров'я населення і створює нові цивілізаційні виклики.

В даному континумі мова йде про "спортософію" як духовну скарбницю тілесних практик людства, як опікування душі за стан власного тіла. В наш час суттєво змінилось співвідношення понять "культури" і "спорту", які традиційно протиставлялись, бо класичне поняття "культури" було зорієнтоване на піднесені духовні цінності, широку гуманітарну освіченість, морально-етичну вибірковість окремих верств населення, що уособлювали високі гуманістичні ідеали епохи. "Культура – це підсумок усіх досягнень окремих осіб і всього людства у всіх галузях і з усіма їх аспектами в такій мірі, в якій ці досягнення сприяють духовному удосконаленню особи і загального прогресу", – писав Альберт Швейцер [14, с. 498]. В такому контексті спорт на протязі століть характеризувався як ознака культурного занепаду, що викликало постійний супротив його прихильників. Вони називали тих діячів культури, що відмовляли спорту в його культурологічному статусі, їх особистим претензійним невіглаством.

Соціодинаміка сучасної культури порушила цілісність розуміння культури як ідеалу, котрий орієнтує індивідуальну свідомість на зразки поведінки буття людини у світі. Відомий французький її дослідник А. Моль наприкінці ХХ ст. назвав її "мозаїчною", розпадається на численні моделі людської поведінки й думки: професійна культура, культура спілкування, мовна культура, культура побуту тощо. Якщо раніше культура уявляла

собою сукупність інтелектуальних елементів, що мала окрема людина чи їх група, яку можна було називати "пам'яттю світу або суспільства", то, на думку А. Моля, "гуманітарна концепція застаріла, у всякому разі в такій мірі, в якій вимагається, щоб ідеал мав корені в дійсному житті: при всьому бажанні і при наявності необхідних матеріальних засобів жити істинною гуманітарною культурою сьогодні вже ніхто не може" [13, с. 9–38]. В такому контексті у сучасній "комп'ютеризованій людини" атрофується проблема відчуття загубленої у ній культури тілесності або культури фізичного виховання. "Тілесного розуміння культури більше не існує. Вона загубила свою силу як лейтмотив для індивідуального і суспільного життя. Культура перетворилася в дифузну «фонову величину»" [19, с. 41–50].

В наш час культура, на думку В. П. Люкевича, розпадається на окремі культури, "які не відповідають більш однаковим смисловим стереотипам і домінантним аксіологічним орієнтаціям", а лише через різнобічну інтеріоризацію соціальних норм і моделей в більшій чи меншій мірі культура досягає своєї єдності. "Відсутність точності у визначенні культури і своєрідність її інтерпретації майже в усіх сферах людського життя включає в себе жорстокість, ворожнечу і банальності таким же чином, як і видатні естетичні досягнення та моральні зразки" [11, с. 110]. Названий дослідник спортивну культуру спів ставляє із субкультурою, яка забезпечується завдяки специфічним смисловим порядкам, видів ментальності, правил поведінки і символів, які зовні розділяють і поєднують окремі групи людей. Характерним для спортивної культури, на думку В. П. Люкевича є футбольні фани, англійські регбісти, групи стейрів, віндсерфери і сноубордери створюють свої власні субкультури і субкультурні сценарії [11, с. 109].

Отже, сучасний спорт у загальній культурі, з одного боку, виступає такою соціальною величиною, що не тільки не ігнорується інтелектуальною ауру суспільства, а й навпаки – визнається нею фактором стабілізації культурної ідентичності народів. У різнобічних вимірах буття спорту, зокрема: предметності, конкретності, комунікативності, персоналістичності тощо, фокусується здобутий суспільством попередній культурно-цивілізаційний досвід. З іншого – сучасна фізкультурно-спортивна культура вимагає поглиблених філософських дискурсів, що дозволили б зміцнити її авторитет і цілісність у суспільній свідомості як життєсмислового фактора для ціннісних орієнтацій людей. В цьому полягає стратегічне завдання філософії спорту, яка вже прокладає шлях у науково-гуманітарних розвідках української фізкультурно-спортивної науки [2, с. 110–116]. На авансцену суспільної думки філософія спорту може маніфестувати співвідношення понять "освітософії" і "спортософії" як її складової.

В даному контексті в першу чергу вирізняється проблема навчання і виховання в контексті традиційного соціально-культурного підґрунтя. Іншими словами: постає питання про те, в якій духовній ойкумені відбувається тілесне навчання і фізичне виховання, від чого залежить їх культурологічна цінність?

Під тиском сучасних реалій глобалізації й віртуалізації світу постмодерністська філософська цивілізаційна зверхність до ідеалів минулого спонукає до пошуків первинного смислу навчання і виховання, що "склалися у своїй адекватності в момент праконструювання їх.

При цьому необхідність «пригадати» первинні смисловстановлення задля усунення неістинності, несправжності теперішніх спотворених смислів (саме в наслідок такого симуляційного характеру культури) стає майже нездійсненною: пам'ять у сучасному суспільстві починають експлуатувати не стільки з метою справжнього відновлення засадових моментів смислу, скільки з ідеологічними цілями нав'язування певного уявлення про речі, явища та події минулого" [8, с. 27–28].

З метою уникнення подібного фальшування смислів, що є, до речі, досить поширеним явищем в українській педагогічній ойкумені, німецький дослідник В. Йегер зазначає, що всі народи, які досягли певного ступеня розвитку, інстинктивно відчують необхідність займатись вихованням, що закладено у тілесно-духовній природі людини. "Но, сделав свой взор более чутким к морфологии человеческой жизни во всех ее формах, мы сегодня приближаемся к удаленнейшим народам и пытаемся проникнуть в самое сосредоточие их самобытного духа", – пише він [9].

В такому контексті сучасна європейська освітософія звернута до Пайдейї як останньої захисниці всього того, що залишилось від колишнього розуміння культури в піднесеній якості, яка вже "сприймається тягарем в сучасну епоху, що стомилася від неї" [9]. Пайдея як грецький ідеал виховання і навчання "может для нас обрести какое-то жизненное и прозрачное очертание лишь при условии помещения его в целостный, культурный (греческий) контекст" [16]. Отже, онтологічні межі визначення як "освітософії" так і "спортософії" знаходяться в культурі народу, країни, регіону, епохи.

Провідні вчені, що досліджують розвиток філософії освіти, стверджують, що "філософія освіти інформаційного суспільства осмислена ще не достатньо повно" [3, с. 5]. "Не вважаючи на існування філософії освіти de facto й de jure, питання її предметного поля в Україні продовжують дискутувати. Аналіз літератури засвідчує, що предметне поле філософії освіти в Україні ще не окреслене", – констатує філософ Л. В. Рижак [15, с. 26]. Саянтістський підхід до розуміння філософії освіти в сенсі широкого трактування педагогіки як науки, на її думку, призводить до виключення із її царини філософської рефлексії, бо педагогіка наразі сама стає собі філософією. Оскільки не визначене предметне поле "освітософії", то "протиснутись" новачкам, вважає М. Михальченко, досить тяжко [12, с. 38]. Ще в більш занедбаному стані аніж "освітософія" знаходиться "спортософія", яка щойно починає розвиватись на українських наукових теренах. Який же зміст ми вкладаємо в поняття "спортософії" і яка в цьому практична потреба? [6, с. 48–56].

З точки зору гуманістичності філософія спорту має розкривати кращі риси людської істоти, які демонструє собою фізкультурно-спортивний рух. Головне завдання, що виявляється в історії його розвитку, це – спрямування суспільної думки на стан здоров'я людей. В даному випадку до кола нагальних належать проблеми, що стосуються впливу спорту високих досягнень, як еталонного виду фізичної культури, на загальний її стан, що характеризує основні показники здоров'я населення [7, с. 57–63].

Гострота проблеми в Україні полягає у тенденції погіршення стану здоров'я молоді, що посилює сумніви в історичних перспективи поповнення рядів спортсменів, що вимагають міцної і досконалої тілесної організації людини. Ситуація ускладнюється тим, що в Україні кожна п'ята народжувана дитина вже має патологічні відхилення. Як показують дослідження за час навчання у школі та вищих навчальних закладах здоров'я дітей, підлітків та молоді ще більше погіршується.

Якщо діти в школу приходять в основному здоровими, то до її закінчення близько 80 % страждають різного

роду відхиленнями. Причина – інтенсивні психоемоційні, інтелектуальні перевантаження і недооцінка ролі тілесно-фізичного компонента. "Щороку, – пишуть Т. Ю. Круцевич, М. М. Сайнчук, – кількість молодих людей, які займаються фізичною культурою і спортом зменшується. Фізичне виховання посідає одне з останніх місць серед дисциплін за своєю значимістю для старшокласників і не є для них важливим у плані особистісних перспектив" [10, с. 471]. Соціологічні дослідження серед студентів про стан їх здоров'я показує, що 49,8 % оцінили його низькими балами від 2,5 до 3, при чому 37,5 % нічого не роблять для зміцнення свого здоров'я, лише 16,6 % займаються фізичною культурою і спортом, а 25,5 % – лікуються і вживають вітаміни напої з лікувальних трав. Більше того на свіжому повітрі від 3 до 6 годин бувають щодня 35,6 % опитаних. Спілкуватися з природою люблять всі, але тільки 40 % за останній місяць змогли задовольнити в цьому своє бажання. До обливання вранці холодною водою 70,8 % студентів ставляться позитивно, але не один з них цього не робить і тільки 2,1 % займаються вранішньою гімнастикою [4, с. 18]. У подальшому розвитку організму людини це призводить до поширення захворюваності і підвищення смертності. Її рівень у нашій країні має катастрофічні показники. Так серед людей у віці 35–54 років вона 10–12 разів вище ніж у Західній Європі, а дитяча смертність у Україна найвищу в Європі. Висока захворюваність людей у молодому та працездатному віці лягає важким моральним і матеріально-економічним тягарем. За оцінками Світового Банку один втрачений людино-рік через хворобу, інвалідність або передчасну смерть обходиться суспільству в 10 тис. дол США.

Критичний рівень здоров'я, фізичного розвитку дітей та учнівської молоді відбувається в наслідок зниження рухової активності при зростанні до 72 % навчального часу на статичний процес знаходження тіла в одній і тій же позі. Серед інших причин, головними залишаються – інтенсивне впровадження комп'ютерних технологій у повсякденний побут молоді, несприятливі екологічні умови, зростання антисоціальних проявів серед молоді. За стандартами життя України вже 20 років тільки прагне наблизитись до західноєвропейських країн, а от їхні соціальні виразки у вигляді наркоманії (більше 1 млн. чол.), алкоголізації молоді, проституції, токсикоманії, тютюнопаління, ігроманії буйно розквітають в українському суспільстві. У цьому плані Європа вже прийшла в Україну.

Зниження фізичної активності молоді безпосереднім чином відбивається на спортивному русі, яке постійно відчуває не собі зменшення бажаних займатися олімпійськими видами спорту і збільшення чисельності тих, хто йде в управлінську, обслуговуючу сферу спорту. Серед абітурієнтів до ВНЗО фізкультурного профілю таке співвідношення складає приблизно 1 до 5 чол.

Інтелектуалізація стає привабливою родзинкою в перспективних соціальних орієнтаціях молоді й виштовхує в своїх особистісних пріоритетах власну фізичну тілесність на другий план. І в той же час вона знову нагадує про себе. Під впливом метаморфози "подвоєної свідомості" – колізії співвідношення світу реального та віртуального, а також всіляких анаболічних стероїдів, алкоголю, наркотиків та ін. усувається контроль super ego і на поверхню виходять печерні інстинкти підсвідомості, що виражаються в невмотивоване дію. Всесвітньо відомий кардіолог М. М. Амосов у свій час писав, "людина може довго залишатися здоровою, якщо її поведінку буде спрямовувати не середовище, а розум..." [1, с. 179]. Кінцевою метою знань про людину, її можливості та розумного управління своєю життєдіяльністю вчений бачив у тому, "щоб не висіла над людством загроза самознищення в наслідок якоїсь фатальної дурості" [1, с. 4].

Суперечливі у розвитку сучасного спорту тенденції, такі як, популяризація, інтелектуалізація (інформаційна

насиченість), комерціалізація і політизація виявляють у собі не тільки прогресивні культурологічні елементи, але й потворні форми морально-тілесної буттєвості людини в світі. Активні пропагандисти краси здорової людської тілесності, її збереження сумлінно досліджують разом з іншими вченими здоров'я в умовах фізичних навантажень і спорту. Професори І. В. Муравов і Є. Г. Булич пишуть, що "саме максимальні навантаження, реалізовані в умовах гранично фізичного та психоемоційного напруження, роблять спорт істинним перетворювачем функцій організму. Можливості організму спортсмена настільки відрізняють його від нетренованої людини, що, здається, вони відносяться до різних біологічних видів" [5, с. 63–69]. У пошуках найбільш ефективних шляхів тренування спортсменів, вони відзначають великі оздоровчі можливості, які має спорт. При цьому підкреслюють: "Крім того, спорту притаманна здатність суттєво покращувати якість життя людини і сприяти активному довіллі" [5, с. 63–69].

У той же час вони, як і багато інших вчених, відзначають загрози, які несе в собі спорт для здоров'я фізичного, тілесного організму людини. Випробовуючи його на міцність під час змагань, спортсмен намагається подолати межі своїх фізичних можливостей, гвалтує свій організм, що завжди несе ризик втратити його кращі якості. І. В. Муравов і Є. Г. Булич пишуть: "Якщо раніше, в середині минулого століття смерть спортсмена під час змагань була рідкісною винятковістю, то в останні 10–15 років вона стає закономірністю. Статистичні дані свідчать про те, що смерть спортсменів від серцевих нападів в останні роки набуває епідемічне поширення. Так, за даними національного центру спортивної медицини Італії, де були проаналізовані випадки раптової смерті серед спортсменів за період з 1979 по 2004 рік, смертність серед них у 2–4 рази вище, ніж серед усього населення. Виявилось також, що частота смертності за період 1993–2004 рр. зросла серед спортсменів у 1,5 рази в порівнянні з періодом 1979–1992 рр." [5, с. 63–69].

Причиною цього є все більший розвиток комерціалізації спорту, де ненажерливі "акули бізнесу" використовують в несприятливих цілях досягнення науки в галузі генної інженерії, фармакології, медицини, психології та все більше "удосконалюються" в засобах експлуатації не тільки почуттів глядачів, бажаних отримати радість від спортивних змагань, а й нещадно виснажують фізичні, тілесні і психічні сили спортсмена, спотворюють їх моральне обличчя. Благородство ідеалів спорту вони намагаються замінити первісними фетишами, примітивними ідолами, що жадібно прагнуть наживи, жертвопринесення. Як сьогодні співзвучні слова К. Маркса, який викриває виразки капіталістичного прогресу. Він, на його думку, "уподібнюється язичницького ідола, що п'є кров з утроби убійників". У цьому сенсі спорт як соціо-культурний, цивілізаційний продукт не тільки звеличує людину в її власних очах, але й оголює існуючі в суспільстві хиби. У "сутінках богів", за словами бурхливого Ф. Ніцше, всі барви світу тьмяніють. Захоплено відгукуючись про пристрасті, що кипіли в грецькому суспільстві навколо Олімпійських ігор він закликав стандартизованих західноєвропейців до "переоцінки цінностей". В канві сучасних подій Ф. Ніцше виявився б меланхолійним, байдужим, зайвим (Ж. Бодріяр) [17].

Таким чином, практична потреба у розвитку "спортософії" як нового напрямку у культурологічних дослідженнях обумовлюється об'єктивним станом погіршення здоров'я підрастаючого покоління, що частково пов'язано з недооцінкою у суспільній думці культурологічною цінністю фізичного виховання і спорту. "Спортософія" – це синтезування, з одного боку, культурологічного та антропологічного підходів у філософському мисленні та їх взаємне поєднання з фізкультурологією і спортологією – з іншого. Стратегічним теоретичним завданням "спортософії" є трансформування минулих світоглядних парадигм у сучасну культурно-історичну настанову, предметно-інструментальне поле якої ще не сформовано. Як зазначає відомий історик філософії В. І. Ярошовець: "Окрему групу філософських ідей репрезентує один із найновіших – *постмодерністський* – філософський напрям, про який ще важко щось сказати стосовно його парадигмальної приналежності. Але труднощів подібного роду не слід боятися, тим більше ухилитись від їх аналізу, оскільки такою є природа філософії – давнього і водночас завжди юного знання про взаємовідносини людини і навколишнього світу" [18, с. 8]. "Філософія спорту" на українських теренах є досить тендітною родзинкою у філософських розвідках, але вже має теоретичне підґрунтя і перспективи, тим більше, що XXIII Всесвітній філософський конгрес (Греція, 2013) стимулював її розвиток як окремого напрямку.

Список використаних джерел:

1. Амосов Н. М. Природа человека / Н. М. Амосов. – К.: Наукова думка. – 1983.
2. Андреева О. В. Формування київської школи "філософії спорту" як теоретико-світоглядної основи фізкультурно-спортивної науки / О. В. Андреева // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2012. – № 3.
3. Андрущенко В. П. Філософія освіти ХХІ ст.: пошук пріоритетів // Філософія освіти. – К.: МАЙСТЕР-КЛАС, 2005. – № 1.
4. Барно О. Фізичне здоров'я молоді – головна проблема держави / О. Барно // Молода спортивна наука України. – 2008. – Т. 3.
5. Булич Є., Муравов І. Здоров'я і оздоровительне виховання в системі цінностей сучасної цивілізації / Елла Булич, Ігор Муравов / Вісник Чернівецького нац. пед. ун-ту. – Чернівці, 2011. – Вип. 91.
6. Ібрагімов М. М. "Філософія спорту": чи буде плідною філософія на ниві спорту? / М. М. Ібрагімов // Молода спортивна наука України. Зб. наук. праць з галузі фіз. вих., спорту і здоров'я людини. – Вип. 15. – Т. 4. – 2011.
7. Ібрагімов М. М. Філософія спорту в дискурсі категорій тілесності, здоров'я та життєздатності / М. М. Ібрагімов // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. – № 105. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2011.
8. Іванова-Георгієвська Н. Седиментація смислів у культурі та відповідальність пам'яті / Н. Іванова-Георгієвська // Філософська думка. – 2009. – № 1.
9. Йегер В. Пайдейя. Воспитание античного грека. Т. 1 / Пер. с нем. А. И. Любжина. – М.: Греко-лат. каб. Ю. А. Шичалина. – 2001.
10. Круцевич Т. Ю. Значення ціннісних орієнтацій та їх сформованість у галузі фізичної культури у старшокласників / Т. Ю. Круцевич, М. М. Саїнчук // Тези доповідей XIV Міжнародного наукового конгресу "Олімпійський спорт і спорт для всіх" – Київ 5–8 жовтня 2010 р. – К.: НУФВСУ.
11. Люкевич В. П. Спорт как/и нездоровый образ жизни / В. П. Люкевич // Парадигма здорового способу життя: духовні та фізичні компоненти. – К., 2010.
12. Михальченко М. Філософія освіти і соціокультурна теорія // Філософія освіти. – К.: МАЙСТЕР-КЛАС, 2005. – № 1.
13. Моль А. Социодинамика культуры / Абраам Моль. – М.: Прогресс, 1973.
14. Петрицкий В. Швейцар Альберт (1875–1965 гг.) / Петрицкий В. Философская энциклопедия. – М., 1970. – Т. 5.
15. Рижак Л. В. Філософія освіти на рубежі тисячоліть: проблеми та перспективи // Вісник Львівськ. ун-ту. Філософські науки. – 2007. – Вип. 10.
16. Сайкина Г. К. Пайдейя как онтологическая "забота о себе" // Электронный ресурс – z3950.ksu.ru/phil/638121/003–005.pdf.
17. Цит. по: Архангельская Н. Меланхолический Ницше. Интервью с Бодриаром Ж. Режим доступу: <http://bgdrg.narod.ru/bodriar.htm>.
18. Ярошовець В. І. Історія філософії: від структуралізму до постмодернізму: підручник / В. І. Ярошовець. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2008.
19. Bausinger H. Wir Kleinbürger. Die Unterwanderung der Kultur // Pfeiffer J., Fichter G. Erlebte Geschichte. – Tübingen, 1994.

Надійшла до редколегії 11.06.2014

М. М. Ібрагімов

"СПОРТОСОФИЯ" КАК НОВОЕ НАПРАВЛЕНИЕ В КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ

В статье делается попытка обоснования теоретической и практической актуальности "спортософии", которая должна способствовать гармонизации интеллектуального, морального и физического воспитания в современной философско-педагогической парадигме.

Ключевые слова: культура, пайдея, философия образования, спортософия.

M. Ibragimov

"PHILOSOPHY OF SPORT" AS A NEW RESEARCH DIRECTION IN CULTUROLOGY

This article attempts to study the theoretical and practical relevance "sportosophy" which should contribute to the harmonization of intellectual, moral and physical education in the contemporary philosophical pedagogical paradigm.

Keywords: culture, Paideia, philosophy of education, philosophy of sport.